

KVALIFIKAČNÍ ZKOUŠKY ŽÁKŮ STŘEDNÍCH VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍCH ŠKOL

Dr. JAROSLAV PODLIPNÝ,
ministerstvo školství a kultury

Vedle jiných cílů předmětu základy výchovy na SVVŠ, jako je např. přímý morálně politický vliv dělníků na žáky, uplatnění poznatků všeobecného vzdělání v praxi atd., které byly blíže konkretizovány mj. dokumentem o pojetí škol II. cyklu a úvodními poznámkami učebních osnov základů výroby, má tento předmět poskytnout žákům základy odborného vzdělání.

Tyto základy odborného vzdělání na SVVŠ jsou novým prvkem, který dodává této škole a dnes již i značné části všeobecného vzdělání, poskytovaného touto školou, zcela nový charakter. V tomto příspěvku ponecháme stranou složité spojitosti mezi všeobecným vzděláním a touto odbornou složkou a všimněme si pouze souvislosti cíle SVVŠ a cíle předmětu základy výroby.

SVVŠ má podle školského zákona vedle svého hlavního poslání, tj. přípravy žáků pro další studium na vysoké škole, poskytnout i přípravu pro práci v některém odvětví národního hospodářství. Má tedy v tomto směru připravit kvalifikovanou pracovní sílu, tj. dát mladému člověku takový stupeň dělnické kvalifikace, s kterou bude s to plnit uložené výrobní úkoly.

Zásady pro zabezpečení práce žáků a studentů ve výrobě, schválené dne 30. 8. 1961 vládním usnesením č. 106/61 Sb., upravují dosažení této kvalifikace prostřednictvím tzv. žákovské kvalifikační zkoušky. Tato zkouška je obdobou kvalifikačních zkoušek, které na závodech konají dělníci, a lze jí žákům v určitém povolání přidělit 3., popřípadě 4. kvalifikační třídu tarifně kvalifikačního katalogu. Získání určité kvalifikační třídy, tj. i vykonání žákovské kvalifikační zkoušky z dělnického povolání, je tedy jedním z cílů předmětu základy výroby.

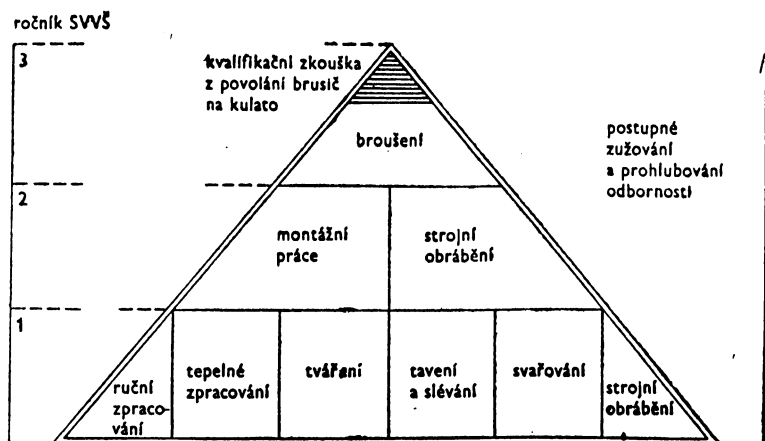
Učební osnovy a kvalifikační zkouška

Splnění tohoto cíle umožňují i osnovy předmětu základy výroby, platné počínaje 1. ročníkem od 1. 9. 1961. Konstrukce těchto osnov vychází ze zásady, aby učivo v 1. ročníku bylo co nejširší, tj. zahrnovalo co možná základy celého odvětví. V 2. ročníku se učivo zužuje na základy skupiny povolání a naplní 3. ročníku je příprava na jedno z povolání určitého odvětví. Vyvrcholením této přípravy je kvalifikační zkouška. Obvykle zde mluvíme o »pyramidální« stavbě osnov, přičemž základna této »pyramidy« je co nejširší a její vrchol tvoří kvalifikační zkouška. Takto pojatá stavba osnov umožňuje spojit v jedno požadavky prohlubování polytechnického vzdělání s odbornou přípravou k určitému povolání.

Schéma na obrázku nelze do důsledku realizovat ve všech odvětvích. Např. ve výrobní práci v potravinářské výrobě je odbornost již od 1. ročníku zúžena na jeden z několika směrů (např. mlékárenství, cukrovarnictví, tukový průmysl), kdežto v odborné teorii v 1. ročníku jsou základy

pro všechny uvedené specializace (např. mechanická technologie, dopravní stroje a potrubí, základní technologické pochody, technologie vody atd.) společně.

Taková odlišnost může vést popřípadě i k tomu, že žák má možnost konat kvalifikační zkoušku nejen ve 3., ale již ve 2. ročníku.

„Pyramidální“ stavba učeb. osnov výrobní práce ve strojírenství

Povolání nebo učební obor?

Vpředu jsme užívali termínu povolání, dělnické povolání. Před třemi lety se mnoho hovořilo o tom, že žáci budou konat zkoušku z učebního oboru, tzv. závěrečnou učňovskou zkoušku. Jde o totožné termíny, nebo je v nich zásadní rozdíl? Abychom tento rozdíl mohli pochopit a uvědomit si jeho vliv na postavení kvalifikačních zkoušek žáků, je třeba seznámit se s několika termíny, jako je tarifní kvalifikační katalog, mzdová soustava atd.

Dělnické povolání je vymezeno souborem určitých odborných vědomostí, dovedností a návyků, které si dělník musí osvojit, aby mohl vykonávat ve výrobě určitou činnost. Povolání jsou vytvářena tak, aby odpovídala současnému stavu dělby práce v podnicích. To však neznamená, že trvalé vykonávání nutných operací by bylo posuzováno jako samostatné povolání. Proto jsou povolání vytvářena na základě určitého komplexu prací. Určité povolání (např. frézař) je se zřetelem k náročnosti práce rozděleno na několik kvalifikačních stupňů neboli kvalifikačních tříd (v našem případě začíná frézařské povolání 3. stupněm a končí 8. stupněm).

Co má dělník pro určité povolání a především pro kvalifikační třídu znát (teoretické vědomosti) a umět (praktické dovednosti), je popsáno v tzv. tarifní kvalifikační charakteristice (např. jiná je tarifní kvalifikační charakteristika pro frézaře 3. kvalifikační třídy a jiná pro frézaře 4. kvalifikační třídy).

Tarifní kvalifikační charakteristika
(Z tarif. kvalif. katalogu Ústř. svazu výr. družstev)

Povolání: frézář
Třída: 4

Popis práce:

Koná jednoduché frézařské práce

Musí znát:

Základy jednoduchého průmětnictví. — Základy rozdělení materiálu podle druhu. — Frézovací stroje a jejich funkce. — Základy lícovací soustavy. — Označování jakosti opracování.

Musí umět:

Číst jednoduché výkresy a technologické postupy. Uplatnit vhodné řezné podmínky na frézovacím stroji pro jednoduché práce. — Použít normalizované frézy RO a SK. — Nastavit vertikální hlavu pomocí stupnice. — Seřadit a obsluhovat stroj a jeho upínací zařízení k obrábění jednoduchých součástí v dílenské toleranci. — Měřit posuvnými a pevnými měřidly. — Rozpoznat otupení fréz z SK.

Příklady prací:

1. Frézování tříhranů nebo šestihranů na hřídeli v dílenské toleranci v jednoduchém dělicím přístroji (seřídí sám)
2. Frézování drážek na hřídeli pro péra
3. Frézování zubů výstružníků ve šroubovici 10 stupňů na seřizném stroji
4. Frézování drážek pro Woodrův klín
5. Frézování závitů M 18 na šroubu z obou stran na seřizné závitové fréze

Soubory řady tarifních kvalifikačních charakteristik tvoří tzv. tarifní kvalifikační katalogy. Tyto katalogy jsou podkladem pro kvalifikační zařazení a kvalifikační zařídění dělníků. Tarifní kvalifikační katalogy, které vydávají jednotlivé výrobní resorty, jsou tedy závazné předpisy pro zařazování do povolání. Při tom jsou jednotlivá povolání tříděna a hodnocena podle požadovaných teoretických znalostí, podle praktické dovednosti a zručnosti dělníka a podle namáhavosti a odpovědnosti jeho práce. Oproti dřívějšímu stavu, tj. oproti tzv. státním katalogům prací, je nyní v resortních katalogích zdůrazněna odbornost, kvalifikace. Aby vynikly rozdíly kvalifikačních nároků, jsou např. trvale ztížené pracovní podmínky hodnoceny přiznáním zvláštního mzdového tarifu a podmínky přechodného rázu zvláštním příplatkem. Tím je tarifní kvalifikační katalog nejen základem mzdové soustavy, ale i prostředkem k soustavnému zvyšování kvalifikace dělníků.

V tarifním kvalifikačním katalogu jsou jednotlivá povolání zařazena zásadně za sebou podle technologického postupu výroby práce nebo vzhledem k závažnosti povolání podle výrobních úseků. Pokud se u téhož povolání vyskytuje několik kvalifikačních stupňů (kvalifikačních tříd), jsou kvalifikační charakteristiky uspořádány od nižší kvalifikační třídy k vyšší. Tarifní kvalifikační katalogy jednotlivých výrobních odvětví jsou vypracovány na základě osmitřídní soustavy.

Tarifní kvalifikační katalogy jsou součástí tarifní soustavy, která je základem organizace dělnických mezd. Tato organizace má významnou úlohu, je to nástroj ke zvyšování efektivnosti našeho hospodářství, činitel růstu společenské produktivity práce a zvyšování životní úrovně.

Aby účinnost tohoto nástroje byla zvýšena, přistoupilo se v letech 1958 až 1960 k přestavbě mzdové soustavy, jejíž součástí bylo zpracování bilance kvalifikace pracujících. Je to základna plánovitého výběru pracovníků z hlediska využití jejich teoretických znalostí a praktických zkušeností a dovedností, i podle potřeb technického rozvoje. Tato akce se stala pohnutkou k zvyšování kvalifikace dělníků. V r. 1961 si např. zvýšilo kvalifikaci přes 80.000 dělníků z průmyslu a stavebnictví.

Systém osvojování a zvyšování dělnické kvalifikace je dosud pouze záležitostí závodů a podniků. Přestavbou školství, zavedením základů výroby a kvalifikačních zkoušek žáků středních škol se stala i střední všeobecně vzdělávací škola jedním z nových účastníků systému poskytování dělnické kvalifikace. Mluvíme-li v zásadách pro výrobní práci nebo v učebních osnovách pro výrobní práci o přípravě k nějakému povolání, jsou nároky a požadavky na taková povolání vymezeny v příslušné kvalifikační charakteristice tohoto povolání stejně, jako je tomu u dělníků. To zároveň znamená, že při kvalifikačních zkouškách na povolání musí žák obdobně jako dělník na typických pracích příslušného povolání a tarifní třídy prokázat, že ovládá teoretické znalosti a praktické dovednosti potřebné k vykonávání tohoto povolání a že tuto práci vykonal při dodržení jakostních požadavků a ve stanoveném čase, danými technicky zdůvodněnými normami (nebo běžnými normami).

To jsou, obecně vzato, nároky poměrně vysoké a vzhledem k času, který mají žáci SVVŠ podle učebních plánů k dispozici (tj. přes 840 hodin praxe, z toho na zvolené povolání asi 300 hodin), půjde o ta povolání a ty tarifní třídy, jejichž osvojení je úměrné této době. Vzhledem k tomu, že se pro vyšší a některé střední třídy tarifních kvalifikačních katalogů požadují i dlouhodobé výrobní zkušenosti, půjde u žáků SVVŠ o povolání ve 3. a výjimečně ve 4. třídě TTK. Toto určení, vyplývající z náročnosti tříd, je v podstatě ve shodě s pojetím termínu »základy odborného vzdělání pro práci v určitém odvětví národního hospodářství«, uvedeném v usnesení ÚV KSČ, protože jde většinou o základní tarifní třídy povolání. Např. v základní strojírenské výrobě začíná 3. tarifní třídou povolání brusič na bezhrotých brusech, elektrotechnik, frézař, hoblíř, klem-píř, optik, soustružník kovů atd.

Zde šlo o povolání. Učební obor, který představuje také určitý okruh odborných vědomostí, dovedností a návyků, je něco jiného než povolání, protože jeden učební obor připraví učně pro výkon i několika povolání. Náplň učebního oboru je daleko širší, než je možno dát žákům SVVŠ během studia. Proto nyní neuvažujeme u žáků o absolvování učebního oboru. Např. učební obor brusič kovů, kde učení věnuje odbornému výcviku 3500 hod., umožňuje přípravu pro obrábění kovových součástí na bruskách různých typů a k seřizování a běžné údržbě těchto strojů. To znamená, že univerzálně pojatý učební obor brusič kovů připravuje učně pro výkon práce v rozsahu pěti povolání, tj. povolání brusič na bezhrotých bruskách, brusič na kulato, brusič a leštič, brusič ozubení a brusič ploch. Žák SVVŠ by měl mít možnost připravit se na jedno z těchto povolání, i když se má, jak již bylo řečeno, zpočátku, tj. v 1. a částečně ve 2. ročníku, seznámit i s jinými pracemi, charakteristickými pro určitý závod nebo odvětví, aby získal široký pohled na výrobu. V některých

jiných odvětvích, např. v potravinářství, bude mít možnost získat během tříletého studia kvalifikaci i ve dvou povoláních, samozřejmě nižších tříd.

V ý s l e d k y k v a l i f i k a č n í c h z k o u š e k

Kvalifikační zkoušky žáků se poprvé pokusně konaly na pokusných školách ve školním roce 1960/61, v širokém měřítku pak v roce 1961/62. Díky tomu, že závody mohly uplatňovat své bohaté zkušenosti ze zkoušek učňů a z kvalifikačních zkoušek dělníků při přestavbě dělnických mezd, prošlo zkouškami v minulém školním roce úspěšně celkem přes 50 % žáků posledních ročníků.

Vesměs se ke zkoušce přihlašovaly, event, byly přihlášeny, celé třídy. Někde docházelo k diferenciaci podle dosavadního prospěchu a ke zkoušce byla navržena jen část žáků. Obecně lze konstatovat, že žáci o zkoušky měli zájem. Jisté rozdíly byly podle odvětví, popř. podle způsobu argumentace učitelů.

Zcela správně byly kvalifikační zkoušky považovány na rozdíl od klasifikace předmětu základy výroby za dobrovolné, přičemž záleželo na dobré přesvědčovací činnosti pedagogického kolektivu. Na některých školách se vyskytl názor, aby kvalifikační zkouška byla povinná, popř. aby byla součástí maturity. Tyto návrhy argumentovaly s požadavkem dodat výrobní práci větší autoritu nejen u žáků, ale i u některých učitelů. Považujeme však za správné ponechat zkouškám charakter dobrovolnosti, jak je dáno vládními usnesením (»žák může konat«...), avšak je třeba zlepšit přesvědčovací činnost nejen učitelů, ale i ČSM, a zvyšováním nároků na výrobní práci jí dodat větší autoritu oproti tradičním teoretickým předmětům.

Zkoušky byly upraveny pokynem MŠK z roku 1962, při jehož zpracování bylo plně využito zkušeností s kvalifikačními zkouškami dělníků a závěrečnými učňovskými zkouškami učňů. Přitom však jsou mezi kvalifikační zkouškou dělníka a kvalifikační zkouškou žáka některé rozdíly, které vyplývají z rozdílu mezi cílem kursu v závodní škole práce a posláním základů výroby na SVVŠ. Kursy pro zvyšování kvalifikace dělníků i jejich vyvrcholení, tj. zkoušky, jsou zaměřeny na praktické potřeby a znalosti, které jsou dělníkovi nutné pro jednotlivá pracoviště a příslušná povolání, a nesmějí vést k tomu, aby byly požadovány teoretické znalosti, kterých by pracovníci nemohli prakticky použít. Na druhé straně však základy výroby svým širokým posláním, konstrukcí osnov, kdy žák má na jednom z odvětví (tj. na kterémkoliv) poznat uplatňování vědeckých poznatků v praxi, vedou nutně k tomu, že teoretické znalosti musí být širší, než je jejich bezprostřední upotřebitelnost při výrobní práci v daném závodě, i jako širší základ pro uplatnění v budoucnosti. Proto také předmět základy výroby může plnit svůj dvojí cíl, tj. dále prohlubovat polytechnické vzdělání, a to zejména po stránce vědomostí, a poskytnout přípravu k jednomu z dělnických povolání nejen po stránce vědomostí, ale i dovedností. Proto není nebezpečí, že by »úzké« povolání bylo v rozporu s koncepcí celé SVVŠ, jak někde vzniká obava, pramenící z dosavadní chybné praxe.

MŠK díky některým národním výborům, které kontrolovaly průběh

zkoušek podle plánu celostátně řízeného dozoru, získalo přehled o průběhu a výsledcích zkoušek do té míry, aby je mohlo alespoň částečně posoudit. Problematika zkoušek, zejména pokud jde o jejich postavení nejen ve školství, ale i v národním hospodářství, je velmi složitá a vyžaduje široké rozbory. Abychom si však mohli získat základní pohled na problematiku, zaměříme se na zhodnocení zkoušek nejdříve pouze ze dvou hledisek. Především z hlediska kvantitativního, tj. pokud jde o výši a strukturu přidělených kvalifikačních tříd, a z hlediska kvalitativního, tj. do jaké míry dosažená úroveň kvalifikace odpovídá skutečným a obvyklým požadavkům tarifního kvalifikačního katalogu.

Tab. 1. Přehled kvalifikačních tříd, kterých žáci dosáhli ve dvou krajích

Skupiny povolání	Celkový počet žáků	Počet žáků, kteří dosáhli třídu TKK				
		2	3	4	5	6
01 hornictví	—					
02 hutnictví	16				10	6
03 chemie	224		78	94	52	
04 strojírenství	727	48	599	79	1	
05 elektro	89		58	15	16	
06 stavebnictví	109	1	25	56	27	
07 stavební hmoty, keramika a sklo	20	7	3	9	1	
08 dřevo	145		110	35		
09 polygrafie	—					
10 textil, oděvnictví	90		4	55	15	16
11 kůže, obuv	149		107	42		
12 potravinářství	—					
13 zemědělství	241		175	66		
14 doprava, spoje	—					
Celkem absolvovalo	1810	56	1159	451	122	22
%	100	3	64	25,1	6,7	1,2

Tabulka 1 roztrřídí 1810 žáků kontrolovaných škol podle kvalifikačních tříd, které jim byly zkouškou přiznány jako prozatímní.

Z tabulky je vidět, že celkem 89 % žáků bylo zařazeno do 3. a 4. kvalifikační třídy tak, jak to umožňuje čl. VI. vládního usnesení a pokyny MŠK. Dosažený stav vyhovuje i dalšímu požadavku pokynů, že má jít zpravidla o zkoušku do 3., popřípadě v některých odvětvích do 4. kvalifikační třídy. Tento celkový poměr není zachován u povolání chemických, stavebních, textilních, kde byla převážně přiznávána 4. kvalifikační třída. Konstatovaný stav však byl se zřetelem k charakteru technologie očekáván a není u těchto skupin povolání v rozporu s vládním usnesením ani s pokyny.

Tabulka však dále ukazuje, že 11 % žáků byla přiznána kvalifikační třída, která je buď příliš nízká (2. třída), nebo jejíž výše (5. a 6. třída TKK) přesahuje možnosti dané vládním usnesením a pokyny. V našem případě jde hlavně o povolání ve výrobě hutnické, chemické, stavební

a textilní; jsou to táž odvětví, kde vzhledem k charakteru technologie byla tendence přiznávat spíše vyšší třídy, popřípadě kde jde o povolání začínající 4. třídou nebo vyššími třídami. Je však překvapující, že byly přiznávány 5. třídy i v povoláních elektrotechnických, kde tyto důvody nepřicházejí v úvahu. V každém případě uvedených 144 žáků (a celostátně půjde pravděpodobně o počet asi čtyřikrát až pětkrát větší) má dosavadní kvalifikaci přiznanu nezákonně. Důvody, které vedly k překračování zákonných opatření, se v prověřkových zprávách neuvádějí, ale lze soudit, že jde o vleklou neinformovanost závodů, popř. o tendence některých pokusných škol, doznívající ze školního roku 1960/61.

Jestliže pro zjednodušení přesuneme získané 5. a 6. kvalifikační třídy na úroveň 4. třídy, můžeme považovat dosažené výsledky žáků, vyjádřené kvalifikační třídou, v této etapě za velmi dobré a odpovídající koncepci odborné složky nového všeobecného vzdělání.

Tolik k výsledkům, pokud jde o kvantitativní stránku. Těžší je hodnocení po kvalitativní stránce. Podle pokynů MŠK je totiž třeba při zkoušce hodnotit rozsah vědomostí a dovedností stanovených kvalifikační charakteristikou pro určitou kvalifikační třídu podle tarifních kvalifikačních katalogů, takže k tomuto posouzení je třeba do jisté míry odbornosti.

Průběh a výsledky ústní části, popř. písemné části zkoušek většinou odpovídaly požadavkům kvalifikační charakteristiky celkem jednoznačně, teoretické vědomosti dokonce někdy předčily úroveň kvalifikačních zkoušek dělníků. Tento stav odpovídá duševním předpokladům žáků a charakteru studia na SVVŠ a je možno se s ním spokojit.

Rozdílné zkušenosti však jsou při hodnocení úrovně kvalifikace žáků podle průběhu a výsledku praktické části zkoušek. Podle pokynů se zde hodnotí samostatnost, jakost, přesnost práce a plnění norem nejméně na 80 %. Míra dodržování těchto kritérií je i měřítkem posouzení, zda žakovské kvalifikační zkoušky jsou vážným prostředkem v systému osvojování dělnické kvalifikace nebo jen přechodnou školskou záležitostí.

Vcelku je možno konstatovat, že úroveň prokázaná při zkoušce je uspokojivá. Kde byla vhodně a včas volena povolání (přiměřená věkovým zvláštnostem žáků) a kde byla vhodně stanovena výše kvalifikační třídy, tam nebylo rozdílu mezi úrovní dosaženou kvalifikační zkouškou žáka a zkouškou dělníka.

Žáci pracovali samostatněji než v předchozím roce, i když se všude nedbalo stejně přísně na dodržování této zásady. V nižších kvalifikačních třídách nevzbuzuje uplatnění samostatnosti žádné pochybnosti, ale u vyšších tříd než 4. a zejména pak v odvětví strojírenském a elektrotechnickém, je velmi problematická. Samostatná práce byla často umožněna tím, že žáci nemuseli pracovat podle výkresů, ale na sériových kusech, s kterými již měli zkušenosti, popřípadě pracovali na nenáročných výrobních úkolech s jednoduchou kompletací úkonů (což není správné).

Kvalitě a přesnosti práce byla vesměs věnována velká pozornost, takže výsledky jsou přirozené úrovni žáků a jejich předchozí praxi. Snaha zkušebních komisí, aby žáci odvedli kvalitní práci, vedla někdy i k narušení samostatnosti práce.

Výsledkem zkoušky byla vesměs produktivní práce a výrobky z programu závodu, kterých bylo možno bez obav použít, popř. které bylo

možno postoupit k dalšímu zpracování. Např. betonáři v jednom OSP odvedli při zkoušce práci v hodnotě 906 Kčs.

Pokud byly někde zjištěny nedostatky v samostatnosti práce a v její kvalitě, popřípadě v přesnosti, měly většinou společnou příčinu v tom, že v průběhu jednotlivých ročníků nebyly dodržovány učební osnovy výrobní práce v celém rozsahu, takže žáci neovládali některé úkony vůbec, popř. je ovládali jen povrchně. Nepříznivý vliv mělo někde i předchozí střídání odvětví nebo závodu během tříletého cyklu.

Jestliže bylo při letošních zkouškách dosaženo přiměřené úrovně v kvalitě práce a částečně i samostatnosti, nebyl však ve většině kontrolovaných případů dodržen požadavek plnění výkonových norem. Žáci plnili normy většinou pouze na 50—60 %, a jestliže někde normu překračovali, byly to jen výjimky. Tato skutečnost nepříznivě zkresluje úlohu zkoušek a dosaženou úroveň žáků a je otázka, zda lze považovat za platné ty výsledky, kde nebylo dosaženo 80—100 % plnění norem, jak je požadováno pokyny. Naproti tomu svědčí tento stav ve prospěch původního návrhu, aby při zkouškách byla jediná hranice 80 % normy (oproti požadavku některých resortů, které trvaly na 100% plnění a prosadily jej pro své resorty).

Považujeme za možné v tomto případě přehlédnout nedodržení předepsaného plnění norem z těchto důvodů:

- při organizaci výrobní práce jednou týdně nejsou ve většině závodů objektivní podmínky plynule si prohlubovat zkušenosti na témž zařízení, jako je to např. u učňů nebo dělníků v ZPŠ,
- získaná kvalifikace je prozatímní a lze předpokládat, že vstoupí-li žák do pracovního poměru, zvýší svou zručnost a bude normy plnit v krátké době,
- jisté rozdíly mezi zkouškou žáků a dělníků lze uznat; proto je tato zkouška označována jako »žákovská« kvalifikační zkouška.

Z rozebraných dvou hledisek lze hodnotit dosažené výsledky při kvalifikačních zkouškách, které rovněž svědčí o dosažené úrovni odborné kvalifikace žáků, jako příznivé, a to zejména se zřetelem k tomu, že výrobní práce v posledních letech ještě není, zvláště ve stavebnictví a v zemědělství, stabilizována.

K celkovému zhodnocení zkoušek

Kvalifikační zkoušky žáků nemají dosud tradici, proběhly v závodech teprve dvakrát. Je to příliš málo k tomu, aby se daly činit konečné závěry a aby se dalo jednoznačně zhodnotit, zda zkoušky plní svoje poslání jak co do koncepce, tak v praxi. V letošním školním roce bude konat zkoušky daleko větší počet žáků, a je proto naší povinností alespoň předběžně zkoušky zhodnotit, i když jsme si vědomi, že to bude pohled toliko dílčí a do značné míry subjektivní.

Určité zaujetí stanoviska opřené o zobecnění dosavadních zkušeností je vynuceno mj. tím, že názor veřejnosti na kvalifikační zkoušku žáků není zcela shodný: Názorové pole je zde ohraničeno dvěma krajními stanovisky, v kterých je společné jedině to, že se obě rozcházejí s pojetím střední všeobecně vzdělávací školy. Jeden názor odmítá zkoušky vůbec

a je svou genezí spjat s pochybnostmi o účelu zavedení výrobní práce jako takové; jeho přívrženci budou dlouho »nevěřícími Tomáši«, dokud sami neucítí, že např. žáci chápou fyziku lépe mj. proto, že z výrobní práce si přinesli určité osobní praktické zkušenosti, popřípadě až uvidí, že žáci opravdu něco dovedou. Druhý, opačný názor vidí v kvalifikačních zkouškách spásu a kvalifikační zkoušky, jejich slavnostní ukončení, ovzduší kolem nich, se jim stalo alfou a omegou obsahové přestavby školy. Přívrženci těchto názorů se opírají o výroky některých veřejných představitelů, kteří vyzývali, aby osvojování základů odborného vzdělání na středních školách nevyznělo naprázdno, jenže pochopili tyto výzvy formálně, povrchně, bez souvislosti s posláním SVVŠ a s problematikou přípravy dělníků pro naše hospodářství.

Přitom je věc do jisté míry v podstatě jednodušší; kvalifikační zkouška je přirozenou součástí systému osvojování dělnické kvalifikace, měla by být organickým završením této přípravy za předpokladu, že posláním SVVŠ je mj. poskytnout žáku tuto kvalifikaci. A zkušenosti ze zkoušek ve školním roce 1961/62 tuto hypotézu potvrzují.

Zkoušky se staly vhodným závěrem celého cyklu výrobní práce a odborné teorie a plnily v tomto smyslu také svou dílčí úlohu při sepětí vyučování s výrobou. Byly nejenom průkazem poměru žáka k manuální práci, ale přispívaly celou svou atmosférou k prohlubování tohoto poměru, a byly-li přiměřeně náročné, pomáhaly prohloubit úctu k práci dělníka a k němu samému. Příprava ke zkouškám, celý ten systém zvyšování a zdokonalování odbornosti, přinesla žákům řadu osobních zkušeností z výroby a provozu. Např. žáci viděli, jak úroveň organizátorské řídicí práce má vliv na dosažení kvality výrobků a plnění norem. Poznali na vlastní kůži, jakými cestami mohou dělníci sami přispět ke zlepšení produktivity, např. zlepšením organizace práce a pracovišť, lepším využitím pracovní doby, efektivnějším vynakládáním pracovní doby atd. Tyto zkušenosti budou pro ně cenné nejen tehdy, když půjdou pracovat do výroby jako dělníci, ale budou jim velmi vhod i pro výkon inženýrsko-technických funkcí po absolvování vysoké školy. Tím, že žáci konají zkoušky, získávají zkušenost i pro pochopení významu kvalifikace. Nekvalifikovanost pracovníků vede, jak známo, k nepřiměřeně vysoké poruchovosti strojů, k rychlému opotřebování i předčasnému vyřazování některých částí vysoce výkonných zařízení (dosud jde např. až 75 % ztrát ve výrobě na vrub neodbornosti obsluhy).

Kvalifikačními zkouškami a přiznáním prozatímní kvalifikace vrcholila odborná průprava v rámci všeobecného vzdělávání, tato nová cesta v systému osvojování dělnické kvalifikace, zahájená usnesením ÚV KSČ z dubna 1959. Nedostatkem bylo (vzhledem k novosti věci přechodným), že u zkoušek nebyl kladen důraz na uplatnění vědomostí z přírodovědných předmětů.

Zkoušky měly také svůj specifický význam. Byly prověrkou nejen žáků, ale zejména i podmínek a péče ze strany závodu. Právě toto kritérium je v první fázi masového zavádění výrobní práce významné, protože se závody všude nedívaly na výrobní práci žáků s plnou vážností. Proto také došlo v období zkoušek k velkému zintenzívnění spolupráce školy a závodu, která bude jistě mít důsledky také pro další kontakt.

Kvalifikační zkoušky a jejich průběh měly také ohlas u žáků nižších ročníků, kteří často sledovali starost svých starších spolužáků a zainteresovali se tak o problematiku základů výroby. Není však dosud známo, a to ani výzkumně z minulého roku, jak je získaná kvalifikace uplatněna u absolventů škol v praxi, ať v povolání nebo na vysoké škole.

Celkově možno konstatovat, že kvalifikační zkoušky žáků jsou schopny plnit svoji úlohu při procesu spojování vyučování s výrobou a se životem a že jejich koncepce, kodifikovaná v pokynech MŠK, je správná. Je však třeba připomenout, že se o kvalifikačních zkouškách žáků hodně mluví i na závodech a na výrobních ministerstvech a v odborových svazech výrobních resortů.

Jejich obavy, že by kvalifikační zkoušky žáků byly snad málo náročné a že by tím mohly snad narušit i úlohu mzdové soustavy dělníků, nelze ihned odmítnout. Obavy samy odpadnou teprve tehdy, až praxe zkoušek po několika letech ukáže, že jsou dokonce ještě náročnější, než je tomu u dělníků. Naproti tomu je třeba si uvědomit, že kvalifikační zkouška dělníků je jedním článkem nové mzdové soustavy, která ve spojitosti s jinými typy a druhy mzdových nástrojů, jako jsou tarifní kvalifikační katalogy, mzdové tarify, technicky zdůvodněné normy atd., mají odstranit nedostatky dřívějšího vývojem překonaného uspořádání těchto mzdových nástrojů. Od mzdové soustavy se očekává v našem hospodářství mnoho, zejména, že bude účinně podněcovat zájem pracujících o neustálé zvyšování produktivity práce, snižování vlastních nákladů, zvýšení jakosti výroby atd., čímž budou vytvořeny předpoklady k ozdravení mzdové praxe a k zlepšení řízení našeho hospodářství. Není proto divu, že pronikání školských problémů do mzdové soustavy formou kvalifikačních zkoušek žáků je posuzováno velmi přísně.

Kvalifikační zkoušky a pedagogická věda

Samozřejmě je zde ještě řada otázek, na které bude třeba odpovídat, které je třeba řešit, a to nejen cestou diskuse zainteresovaných činitelů, kdy často rozhodne nikoliv objektivní pravda, ale přehlasování, popř. příliš sugestivní a autoritativní vystoupení některého pracovníka. Je třeba tyto problémy řešit i teoreticky. Podívejme se např. na problematiku vztahu mezi obsahem zkoušky a obsahem celého předmětu základy výroby z hlediska vztahu mezi jevem a podstatou. Mohou konkrétní příklady dané ke zkoušce, kdy na jejich provedení je určena poměrně krátká doba, ukázat celou šíři polytechnického vzdělání žáka a celé široké odborné základy? Zdá se, že to lze jen částečně. A rozšířme tuto úvahu dále. Není to za jistých podmínek dokonce trochu nebezpečné? Žák si totiž myslí, že když absolvoval zkoušku, určitou specializovanou práci, dovede již vše z celého povolání. Přitom se v rámci povolání vyskytuje jiný materiál, jiné rozměry, jiné stroje — a to vše vede k odlišnosti a k jiným nárokům které žák nevyzkoušel. Teprve delší praxe v podmínkách provozu vytváří člověka specialistu z povolání. Aby nebyl zásadní rozdíl mezi jevem a podstatou, tj. mezi zdatností žáka projevenou při zkoušce a mezi zdatností vůbec, nesmí být zkouška posuzována izolovaně, ale se zřetelem k předchozí praxi žáka, tj., jak soustavně pracoval

na výrobcích, jak plnil normy i u jiných zakázek. Podniky obvykle neumožňují všestrannou přípravu povolání (jednou týdně, vždy jiné stroje atd.). Proto je kvalifikace, kterou žák získá, »prozatímní«.

Na tento problém se můžeme podívat i z hlediska vztahu mezi obsahem a formou. Kvalifikační zkoušky jsou formou adekvátní zúženému obsahu vymezenému určitou profesí. Zkouška je tedy jen průkazem odbornosti, tj. není kritériem splnění polytechnického cíle, popř. do jisté míry ani cíle morálně politické výchovy. Proto tedy není správné význam zkoušky přeceňovat.

Obě předchozí úvahy by měly dát podnět pro teoretické řešení např. problému, jak dalece je kvalifikační zkouška kritériem k posouzení splnění cíle v základech výroby, popř. jaká jiná forma tohoto zvýšení by snad byla vhodnější.

Úvahy podle dosavadních dílčích výsledků vedou i k formulaci dalších problémů týkajících se samých základů výroby a jejich koncepce, které by bylo účelné řešit. Je to např. otázka, jak by měly být uplatněny perspektivy rozvoje techniky v obsahu povolání, na které se žáci připravují (obsah povolání u dělníků je totiž zaměřen pouze na současný stav dělby práce, kdežto tato příprava by měla technický rozvoj předcházet). S tím souvisí i další otázka, zda by neměla být stanovena jiná povolání, určená jen pro žáky středních všeobecně vzdělávacích škol, která by byla širší, koncipovaná z hlediska vzdělání žáka a velmi rozličného jejich budoucího uplatnění, vyplývajícího z cíle střední všeobecně vzdělávací školy; přitom by nešlo o univerzální povolání toho druhu, jako jsou učební obory.

Při současné koncepci zkoušek by bylo nutné zkoumat podíl specializace na povolání (tj. z hlediska dané časové kapacity v osnovách) zakončené kvalifikační zkouškou, na celkovém rozsahu učiva předmětu základy výroby.

Problémů je jistě více, ale zmíním se jen o jednom, který je plně opomíjen. Je to uplatnění dosažené dělnické kvalifikace v dalším životě, popř. v dalším studiu absolventa školy. Nevíme např., kolik absolventů zůstane v závodě na dělnických pracovištích a kolik studuje v oboru, do kterého spadá povolání, pro něž konali kvalifikační zkoušky. S tím souvisí i posouzení, popřípadě revize úlohy a smyslu zkoušky, ev. i předmětu základy výroby samého.

Nakonec se podívejme do pedagogické teorie, co je vlastně teoretickou podstatou zkoušek vůbec a praktické zkoušky zvláště. Obávám se, že vysvětlení nenajdeme tak snadno. Přitom již mnoho učňů prošlo praktickými zkouškami z odborného výcviku a zatím se nic nezobecnilo, abychom toho mohli s úspěchem použít.

Umožnění kvalifikačních zkoušek žáků má dalekosáhlý význam a je jedním z revolučních kroků v systému osvojování dělnické kvalifikace, protože dosud nebyla možnost, aby se mladý člověk, který není v učebním nebo pracovním poměru, mohl připravit na kvalifikovanou dělnickou práci. Bylo učiněno vše, aby zkoušky mohly splnit svůj očekávaný cíl a aby žáci mohli bez zbytečných překážek získat dělnickou kvalifikaci v určitém povolání, vyjádřenou přidělenou prozatímní kvalifikační třídou.

Tím, že se umožňuje získat dělnickou kvalifikaci i jinou cestou, než

bylo obvyklé, zasahují opatření školské správy i do oblasti organizace dělnických mezd, která je jedním z prostředků nepřetržitého zvyšování produktivity práce a zhospodárnění výroby. Z tohoto hlediska je nutné, aby vztahy mezi pedagogickými úkoly a mezi problémy tarifní soustavy byly středem naší pozornosti při posuzování, zda při poskytování základů odborného vzdělání na středních všeobecně vzdělávacích školách postupujeme správně.

LITERATURA

1. *Vládní usnesení ze dne 30. srpna 1961 č. 106 Sb., kterým se stanoví zásady pro zabezpečení práce žáků a studentů ve výrobě* (Sbírka zák. a nař., 1961, částka 50 — Věstník MŠK, 1961, seš. 31, str. 341—346).
2. *Pojetí obsahu škol II. cyklu* (příloha Věstníku MŠK, seš. 12, z r. 1961).
3. *Pokyny MŠK pro kvalifikační zkoušky a pro závěrečné učňovské zkoušky žáků středních škol a studentů vysokých škol, kteří konají práci ve výrobě podle zásad schválených vl. usn. 106/61 Sb.* (Věstník MŠK, 1962, seš. 12, str. 177—179).
4. *Zpráva Státní mzdové komise o dalším prohlubování ekonomické účinnosti mzdových soustav* (interní materiál z r. 1962).
5. Dr. Sv. Rufert: *Tarifní kvalifikační katalog* (Středisko techn. informací — 1959 — technická publikace č. 102).
6. *Tarifní kvalifikační katalog »Základní strojtrenská výroba«* (Ústřední svaz výrobních družstev, Praha, 1960).
7. *Zpráva MŠK o kvalifikačních zkouškách žáků ve školním roce 1961—1962* (interní materiál MŠK).
8. *Zprávy o kontrole kvalifikačních zkoušek v kraji Jihočeském, Jihomoravském, Středo-slovenském a NV hlavního města Prahy z r. 1962.*

Ярослав Подлипный

Квалификационные экзамены учеников средних общеобразовательных школ

Ученики средних общеобразовательных школ могут приобрести по предмету «Основы производства» определенную квалификацию рабочего. Квалификационные испытания для достижения такой квалификации были установлены правительственным распоряжением № 106/61 Соб., и инструкциями Министерства народного образования. И все же, несмотря на это, упомянутые испытания представляют актуальную проблему, являясь даже при этом предметом споров.

Автор считает квалификационное испытание завершением специальной подготовки, которое позволяет осуществить «пирамидальную» структуру учебной программы основ производства (т. е. от широкого основания в 1 классе к специализации в III. классе).

Затем автор объясняет разницу между профессией рабочего и учебной отраслью и доказывает, почему нельзя в средних общеобразовательных школах готовить учеников к заключительному ученическому испытанию по учебной отрасли.

В следующем разделе статьи автор анализирует результаты квалификационных испытаний осуществленных в широком масштабе впервые в 1961/62 учебном году. Испытаниям было подвергнуто свыше 50 % учеников высших классов, которые в большинстве случаев приобрели третью или четвертую категорию квалификации по тарифному каталогу (по системе восьми категорий). Достиженные результаты необходимо признать весьма хорошими.

Что же касается качественной стороны испытаний, можно считать уровень выявленных познаний удовлетворительным. Ученики работали довольно самостоятельно, тщательно, однако в большинстве случаев не было соблюдено требование выполнить норму выработки хотя бы до 80 %.

Автор сопоставляет существующие взгляды на испытания, считая их весьма рациональным средством для укрепления сочетания школы с заводом и одновременно революционным шагом вперед в деле усвоения квалификации рабочего. Однако остается еще целый ряд проблем, требующих неотложного решения и в области педагогической науки.

Jaroslav Podlipný

Qualification Examinations of Secondary General School Pupils

The secondary general School pupils can acquire the qualification of a skilled worker in a certain trade which is provided by the subject called »fundamentals of production«. This qualification can be attained on the basis of a qualification examination instituted by the Government Order No. 106/61 Sb. of August 30th, 1961 and specified by the instructions issued by the Ministry of Education and Culture. Nevertheless, these examinations are still a very topical problem and even a subject of controversy.

The author regards the qualification examination as a culmination of the specialized training, and this is made possible by the »pyramid-like« structure of the syllabus of fundamentals of production /i. e. proceeding from a broad common basis in the first year towards specialization in the third year/. He further explains the difference between trade as a worker's occupation and trade as a subject taught at school and shows why it is impossible to prepare secondary general school pupils for the apprentices trade school leaving examination.

The author then goes on to analyse the results of qualification examinations held for the first time on a large scale in the school-year 1961/1962. The examinations were taken by more than 50 per cent of 3rd /i. e. last/ -year secondary general school pupils, who in most cases acquired the third or the fourth category in the qualification wage catalogue /i. e. an eighth-category system/. These results must be regarded as very good.

As regards the qualitative aspect of the examinations, the level attained was satisfactory. The pupils worked on the whole individually /each pupil by himself/, but the norms fulfilled did not reach, in most cases, the required standard of at least 80 per cent.

The author confronts the existing views on the examination. He thinks the examinations are a suitable way of deepening the ties between school and factory, and, at the same time, one of the revolutionary steps in the system of acquiring worker qualification. There are still, however, a great number of urgent problems to be tackled also in the field of pedagogical science.